

RADNÓTI MIKLÓSNÉ GYARMATI FANNI LEVELE ÉS NAPLÓFELJEGYZÉSEI BRASSAI VIKTORRÓL

MÓZES HUBA

Elküldött levelemről nem készítettem másolatot, így nem tudhatom, 1963 melyik hónapjában, pontosan milyen kérdésekkel fordultam Radnóti Miklós özvegyéhez. 1963 tavaszán feltehetően eldöntöttem már, hogy a következő évben esedékes szakdolgozatomat Brassai Viktorról (1913–1944), a *Korunk* régi folyamának költőjéről, a Vigadó nagytermében 1942 februárjában megrendezett József Attila-est nagy sikerű versmondójáról írom. Az ő életútjáról, budapesti versmondói szerepléséről szerettem volna adatokhoz jutni.

Amikor a levelet fogalmaztam, bizonyára olvastam már Radnóti Miklósnak a *Nyugat* 1939. évi 9. számában közölt, értékelést és bírálatot egyaránt tartalmazó recenzióját Brassai Viktor *Együtt és külön* című verseskönyvéről.¹ S bizonyára előke-rült már Brassai Viktor feleségének, Becski Irén (1900–1982) avantgárd költőnek a könyvtárából Kolozsvárt a *Második ecloga* gépirata is, a következő szerzői dedikációval: „Szeretettel: Radnóti Miklós – Budapesten, 1941. szeptember 1.”

Lehetséges, hogy a saját versekkel egyre ritkábban jelentkező versmondó megmutatta kötete értő recensensének az *Erdélyi Magyar Szó* 1940. június 7-i számából ismert *Háború* című költeményét? Lehetséges, hogy a fenti dedikáció ezt követően nem véletlenül került éppen a Repülő és a Költő párbeszédéből szőtt *Második ecloga* gépiratára? A kérdésekre adható választ Brassai Viktor kevésbé ismert költeményének a szövege valószínűsítheti:

*Jaj, düledeznek, mállnak, omlanak
nyúlánk kémények és zömök falak,
megvadított gépek falkái rohannak
a földeken és üvöltve zuhannak
testvéreik a felhők busa fodrain át
és a mezőkön nem a májusi mák
jó szagú, lengő tengere piroslík,
de vér párolog s hullák ezere oszlik...
Ó, tavasz színei: mennyei kék
és ünnepi zölddel enyhe vidék,
hova lettetek? Ti helyettetek
a háború vad trikolórja lebeg:
a vér vöröse, a füst feketéje
s a hamuszín gyász dermeteg éje...*

---

¹ RADNÓTI 1939.

Retorikai kérdésekre, persze, felesleges választ várni. Annál inkább vártam én feleletet annak idején Radnóti Miklósnénak elküldött kérdéseimre. A válasz meg is érkezett, s én rácsodálkozhattam a szemet gyönyörködtető betűkre, a sorok rendezettségére, a levélíró természet adta segítőkészségére:

5. VII. 63.

Kedves Mózes Huba,
nagyon sokára válaszolok, mert sok gondom, munkám akadályozott, meg lusta levélíró vagyok. – Sajnos, kérdéseire nem tudok felelni. Brassait szerettük, – nagy élményem volt versmondása egy magánlakáson (úgy emlékszem, Binét Ágnesnél, jelenleg, azt hiszem, Vargha Tamás matematikus felesége), – más személyeset nem tudok mondani. Azokban az időkben én reggeltől késő estig tanítottam, házon kívül, szinte csak rövid esti beszélgetéseinkből értesültem, hol, kivel volt Miklós. Tudom, hogy többször találkoztak; egyszer Balogh E.-ral is itt Pesten Brassai társaságában, meg a Szegedi Fiatalok más tagjaival, súlyos pol. beszélgetésre, de nem voltam tanúja. Miklós levelei, csakúgy, mint könyvtára, elpusztultak egy pincében, amit németek dúltak fel, meg a Duna is elöntötte stb. Így a levelezés sem támpont. Legtöbbet Becski Andor mondhat itteni Brassai-találkozásokról, B. Irén fivére. Forduljon hozzá, ahogy Sz. Julikával ezt meg is üzentem már. Címe: XIII. Fürst Sándor u. 7/b. – A napokban találkoztunk, és jeleztem, hogy érdeklődni fog nála.

Brassai nem szavalt Radnótit. Úgy emlékszem, főleg a Korunk fiatal költőit mutatta be akkor este, mikor én is jelen voltam.

Kívánok sikeres, jó munkát,

*szíves üdvözléssel:
 Radnóti Miklósné*

Elképzeltető, mennyire büszke voltam, hogy a torokszorítóan szép Radnóti-versek Fannijától levelet kaptam. Olvastán első gondolatom mégis az volt, hogy amiről szól, nemigen segít engem a dolgozatírásban.

Viszonylag sok időnek kellett eltelnie, hogy rádöbbenjek, a keretes fogalmazású, arányos szerkezetű levél valójában két történelmi korszakról is tájékoztat. A vártnál több információt tartalmaz tehát. Pontosan annyit, amennyi irodalmi érdekű levélből irodalmi értékű írásművé avatja.

Nem elhanyagolható, amit Brassai Viktorról állít:

- hogy nemcsak Kolozsvárt vagy Nagyváradon, hanem Budapesten is kedvelték;
- hogy mint versmondó esetenként magánlakások, Budapesten például Binét Ágnes² vendége volt;
- hogy műsorán, legalábbis amikor a levélíró hallhatta, főleg a *Korunk* fiatal költői szerepeltek.

Még több érdeklődésre tarthat számot, amit a levél szerzője önmagáról, férjéről, férje hagyatékának a sorsáról ír:

² V. Binét Ágnes gyermekpszichológus (Varga Tamás matematikus felesége).

- „...sokára válaszolok, mert sok gondom, munkám akadályozott...”
- „Azokban az időkben én reggeltől késő estig tanítottam, házon kívül, szinte csak rövid esti beszélgetéseinkből értesültem, hol, kivel volt Miklós.”
- „...többször találkoztak; egyszer Balogh E.-ral is itt Pesten Brassai társaságában, meg a Szegedi Fiatalok³ más tagjaival, súlyos pol. beszélgetésre...”
- „Miklós levelei, csakúgy, mint könyvtára, elpusztultak egy pincében, amit a németek dúltak fel, meg a Duna is elöntötte...”

A legfigyelemreméltóbb azonban, ahogyan a levél a '940-es évek elejének és a '960-as évek első felének időszakát utalásokkal, összefüggések felvillantásával megidézve érzékelteti – például a személynevek esetenkénti rövidítésével – a határon túli és a határon inneni viszonyok '960-as évekbeli különbözőségét is.

A levélből kibontakozó képet árnyalják, pontosítják, gazdagítják Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni 2014 végén két kötetben közreadott *Naplójának* feljegyzései:⁴

- 1941. április 6-án: Radnóti és felesége – Tolnai Gábor, Ortutay Gyula és Hont Ferenc társaságában, Reitzer Béla otthonában – az Erdélyből érkezett Balogh Edgárral, Nagy Istvánnal és Brassai Viktorral találkozik.⁵
- 1942. február 6-án: Fanni férjével együtt részt vesz a Vigadóban a Hont Ferenc rendezte József Attila-esten. „Az est nagyon jól sikerült, nívós volt minden szereplő. Major ma kevésbé tetszett, elrontotta *A város peremét*. A Brassai nagyon jó volt, és az Ili is.”⁶
- 1942. május 12-én: „A Vajdában Plätz Magda és Brassai Viktor.”⁷
- 1942. május 13-án: „Szentpáléknál pótest Brassaival.”⁸
- 1943. március 7-én: Fanni – betegeskedő férjét otthon hagyva – részt vesz a Zeneakadémia Major Tamás-matinéján. „Óriási ünneplés fogadja a Majort [...] A szereplők közt remek még Gobbi Hilda. Aztán az egész tömött nézőtér azt a lelkes, igazi atmoszférát árasztja, ami annak idején a *Tempeffő*nél volt a Feld Színházban, milyen régen is már, meg azóta a Hont Feri rendezte alkalmakkor mindig megvan. A szünet után még csak a Brassai *Jónását* várom meg [...]”⁹
- 1944. január 28-án: Radnótiékhoz látogat Szegő György, Brassai Viktor és Hegedüs Géza. Radnóti felolvas verseiből. „Aztán a Brassai szaval rossz

³ A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának (1931–1938) tagjai, a többi közt Hont Ferenc, Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, Reitzer Béla, Tolnai Gábor.

⁴ RADNÓTI Miklósné GYARMATI 2014

⁵ RADNÓTI Miklósné GYARMATI 2014. II. 50.

⁶ RADNÓTI Miklósné GYARMATI 2014. II. 114. – Ili, művésznevén Görög Ilona, Hont Ferenc második felesége.

⁷ RADNÓTI Miklósné GYARMATI 2014. II. 151. – Plätz Magda énekesnő a Vajda János Társaság (1926–1952) alapító elnökének, Plätz Rudolfnak a felesége.

⁸ RADNÓTI Miklósné GYARMATI 2014. II. 151. – Szentpálék: Szentpál Olga mozgásművész és családja.

⁹ RADNÓTI Miklósné GYARMATI 2014. II. 235–236. – Feld Színház: Városligeti Színkör.

és vad Gábor Andor-verseket, meg a most meghalt Salamon Ernőtől szintén elég gyöngéket, főleg József Attila utánérzések.”¹⁰

- 1944. január 30-án: Fanni angoltanára, Terebesi Éva kíséri el őket Brassai Viktor előadóestjére, Binét Ágnes gyermekpszichológus lakására. „Rengeg ember gyűlt össze, de főleg lipótvárosi sznobok és orvosok. Nagyon megbánjuk, hogy eljöttünk. A Viktor sokkal gyöngébb, mint azelőtt. Kidolgozatlan, fáradt, fakó és érdektelen. A válogatás sem tetszik, és dühös vagyok, hogy Miktől nem szaval, ugyanakkor pedig a Lukács Lászlótól igen.”¹¹

Az 1941 és 1944 között papírra vetett naplójegyzetek és az 1963-ban fogalmazott levél eltéréseit részben az időbeli távlat, részben a napló szubjektívebb volta magyarázza. A levél visszafogottabb, a napló elfogultságoktól sem mentes. A két műfaj hitelét a napló- és a levélbeli közlések eltérése ellenére éppen ez biztosítja.

Annak, hogy Radnóti Miklós könyvei és levelei közül mi veszett el, és mi van meg, mára alighanem Ferencz Győző a legjobb ismerője.

BIBLIOGRÁFIA

RADNÓTI 1939

RADNÓTI Miklós: Együtt és külön. Brassai Viktor verseskönyve. *Nyugat*, XXXII, II, 185–186.

RADNÓTI Miklósné GYARMATI 2014

RADNÓTI Miklósné GYARMATI Fanni: *Napló. 1935–1946*. Sajtó alá rendezte Ferencz Győző, Nagy Zsejke. A jegyzeteket és az utószót írta Ferencz Győző. I–II. Budapest, Jaffa Kiadó, 2014.

¹⁰ RADNÓTI Miklósné GYARMATI 2014. II. 262. – Szegő György Radnóti Miklós munkaszolgálatos társa.

¹¹ RADNÓTI Miklósné GYARMATI 2014. II. 263.